

POLITIKA I SVAKODNEVNI ŽIVOT: SRBIJA 1999-2002*

Apstrakt: Empirijsko terensko istraživanje obavljeno je u 20 gradoava u Srbiji metodom dubinskog intervjua sa ciljem da se ispita kako su sami građani doživeli poslednje godine režima Slobodana Miloševića i nastale promene posle 5. oktobra 2000. Pažnja je bila usmerena na stavove ispitanika o uzrocima pada bivšeg režima, o razlozima koji su ih motivisali da se (ne)angažuju u borbi za društvene promene, o doživljaju 5. oktobra, o promenama nastalim posle demokratskog prevrata, prema novoj vlasti, kao i prema međunarodnoj zajednici i odnosu prema ratnim zločincima, sa posebnim osvrtom na stav prema Haškom sudu. Dokumentacija koja je prikupljena biće obrađena kvalitativnom metodom koja omogućuje da se odgovori razmatraju u konterkstu svakodnevnog života ispitanika i sačuvaju originalni stavovi koji se razlikuju od uobičajenih shema iz dnevne štampe i zvaničnih izveštaja.

Ključne reči: svakodnevni život, kvalitet života, politički stavovi, političko angažovanje, društvene promene.

Uvod: Opšta slika društvenih, političkih i kulturnih prilika u Srbiji do 2000

Posle pada bivšeg socijalizma 1989. i raspada Jugoslavije početkom devedesetih godina, Srbija nije bila spremna da se uhvati u koštac sa novim izazovima zbog nekoliko razloga: prvo, zato što je u to vreme već bila uspostavljena Miloševićeva vladavina i politika oštih konflikata između bivših jugoslovenskih republika; drugo, kao posledica toga počeli su međuetnički ratovi koji su pojačavali razvoj ekstremnog, agresivnog nacionalizma; treće, zbog toga je data manja važnost demokratskim reformama u odnosu na etničku

* Članak je rađen u okviru naučnoistraživačkog projekta Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu *Društvenorazvojne mogućnosti Srbije\Jugoslavije u evropskim i svetskim procesima*, koji finansira Ministarstvo za nauku, tehnologije i razvoj Republike Srbije (br. 1926).

emancipaciju, te su iz tih razloga bili odloženi neophodni koraci koji bi vodili ekonomskim i političkim reformama.

Zloupotrebljavajući nacionalna osećanja, koja su rasla kao reakcija na raspad bivše Jugoslavije i iz nesigurnosti nacionalnih manjina u novonastalim državama, Slobodan Milošević je iskoristio nacionalnu ideologiju kao sredstvo novog legitimiteta svoje vlasti u cilju ostvarenja ideje „Svi Srbi u jednoj državi“ kao put ka „Velikoj Srbiji“. Iz tih razloga on je podržao međuentničke ratove u Hrvatskoj i Bosni kao i na Kosovu, usmeravajući sve materijalne izvore i duhovne napore ka ostvarenju tog cilja i osiromašujući dotle inače relativno uspešno društvo (u poređenju sa drugim Istočno-evropskim zemljama).

U toku poslednje decenije 20. veka Milošević je uporno i sistematski stvarao i jačao diktatorske metode prigrabivši svu ekonomsku i političku moć u svoje ruke u procesu transformacije društvenih institucija u državnu svojinu. Na taj način je uspeo da ustanovi autokratski režim sa partijskom oligarhijom kojoj se pružila prilika da akumulira ogromno bogatstvo kao nagradu za političku lojalnost. Sve „reforme“ u smislu višepartijskog i parlamentarnog sistema obavljane su tako da funkcionišu u cilju održanja režima, budući da su novoustanovljene stranke, koje su zamenile jednopartijski sistem, bile prevashodno nacionalističke s jedne strane, a sa druge, da je vladajuća partija imala većinu u parlamentu zahvaljujući falsifikovanju izbornih rezultata, te je parlament služio samo kao demokratski dekor. Kada se tome doda činjenica da je veliki deo stanovništva podlegao nacionalističkoj euforiji, naročito oni iz nižih slojeva i sa niskim obrazovanjem, postaje jasnije kako je Milošević mogao sprovesti svoju destruktivnu politiku tokom decenije.

Takvu politiku je karakterisala rastuća mržnja između etničkih grupa i ksenofobija kao i jačanje nepoverenja u međuljudskim odnosima, što je pogodovalo razvoju osećanja anomije i potpune konfuzije moralnih normi i vrednosnih orijentacija. U moralnom vakuumu Srbiju su preplavile masovne kriminalne radnje, uključujući i vladajuću strukturu. Korupcija je postala „način svakodnevnog života“, kao što su izjavljivali ispitanici u istraživanju javnog mnjenja.

Krajni rezultat takve politike na početku 2000. godine doveo je do toga da je SR Jugoslavija postala vodeća zemlja u Evropi u pogledu siromaštva, zahvaljujući potpunom kolapsu ekonomije i destruktiji svih društvenih institucija koje više nisu mogle da funkcionišu.

Šta je, dakle, doprinelo opstanku režima Slobodana Miloševića u poslednjoj deceniji?

- uspostavljanje opšte etatiističke strukture moći koju je u potpunosti kontrolisao svemoćni vođa;
- stalna reprodukcija konflikata koja je jačala međugrupne i međupersonalne tenzije i razvijala osećanje bespomoćnosti među populacijom;
- shodno poslednjem, okretanje prema „velikoj naciji“ i nacionalnoj državi kao neophodnoj odbrani od nesigurnosti i anksioznosti;
- intenzivna ratna propaganda, koja se oslanja na pojam „neprijatelja“ kako u borbi između naroda, tako i protiv demokratske opozicije kao „unutrašnjeg neprijatelja“;
- potpuana izolacija Jugoslavije, koja je presekla veze demokratske opozicije sa svetom i pojačala propadanje ekonomije, a istovremeno pružila alibi Miloševiću za optuživanje međunarodne zajednice za katastrofične rezultate koje je režim proizveo;
- i na kraju, mada ne na poslednjem mestu, slabost opozicije i kao posledica toga, njena nesposobnost da ponudi alternativni program, budući da su se i u njenim redovima nalazile nacionalistički orijentisane stranke, koje su išle u korak sa nacionalizmom probuđenim u narodu; stoga je skoro potpuni politički prostor bio obeležen anti-demokratskim stavovima, sa malim oazama otpora.

Intervencija NATO-a sa obrazloženjem da bi se sprečila „humanitarna katastrofa“ na Kosovu, a koja je doprinela daljem uništavanju društva u Jugoslaviji i proizvela mnoge civilne žrtve, imala je dvostruki efekat: u jednom delu populacije Milošević je uspeo da razgori anti-zapadno raspoloženje i još veću izolaciju od sveta; ali je na drugoj strani deo stanovništva sve više postajao svestan ko je glavni krivac za pokretanje rata sa svetom, odbacujući iluziju o Miloševićevoj „odbrani nacionalnih interesa“ i postavljajući pitanje zašto takav rat nije izbegnut. To je bilo plodno tle za stvaranje i jačanje asocijacija civilnog društva, koje su se umnožile naročito posle intervencije NATO-a, da bi promovisale kao alternativu demokratske promene, objašnjavajući građanima u gradovima Srbije negativne rezultate politike režima i zašto su društvene promene neophodne. Zahvaljujući u mnogome entuzijazmu i aktivnosti organizacija civilnog društva, bila je izvršena priprema stanovništva da okončaju režim Slobodana Miloševića, što nisu mogle izvesti samo opozicione stranke.

Šta se dogodilo 5. oktobra 2000?

Suprotno predviđanjima analitičara da režim u Srbiji može pasti samo pomoću državnog udara, zato što su bili zatvoreni svi putevi institucionalnih promena, ili putem populističkih pobuna sa nezvesnim rezultatima, događaji u toku jeseni 2000. pošli su drugim tokom. Režim je bio najpre pobeđen na izborima 24. septembra, a na kraju, kada je Milošević pokušao da odbije poraz ponovo falsifikujući izborne rezultate, uspešnim kampanjama demonstracija i građanske neposlušnosti, koje su se dešavale po celoj Srbiji i kulminirale u Berogradu 5. oktobra, Miloševićev režim je sišao sa političke scene.

Razumno je ovde postaviti naučno relevantno pitanje, naime, šta je pokrenulo građane Srbije da se tako ponašaju, kada su u svim ranijim pokušajima bili nesposobni da zadaju udarac režimu. Odgovor se može naći, i cilj je istraživanja da potvrdi ili odbaci tu hipotezu, u rastućem nezadovoljstvu građana sa efektima režimske politike, te u opadanju strpljenja populacije u daljoj podršci, ili bar u ćutljivom trpljenju vis-a-vis takve politike. A ono što istraživanje takođe treba da otkrije je koliko je tačna pretpostavka da je krucijalni momenat takvog preokreta populacije bio takav porast siromaštva koji je pretio da ugrozi i samu egzistenciju ljudi i njihov opstanak koji im je otvorio oči da bi shvatili gde su bili stvarni izvori njihove bede. Ali to samo po sebi nije moglo proizvesti građansku pobunu bez artikulacije alternativnih ciljeva, tj. bez aktivnosti raznih oblika civilnog društva usmerenih na buđenje građanske svesti o nužnosti demokratskih promena. Namera istraživanja je da se vidi kako sami građani objašnjavaju to buđenje i uključenje u masovne proteste 5. oktobra, kada je sudbina Miloševićevog režima bila presuđena.

Sa sociološkog stanovišta događaji 5. oktobra mogu se objasniti kao prvi revolucionarni korak koji je pripremio osnovne uislove za demokratsku transformaciju društva, najpre zbacivanjem Miloševićeve vladavine, a firmišući time princip smenjivosti vlasti. Međutim, ako se pojam „revolucija“ shvati u sociološkom značenju, tj. kao radikalna promena strukture moći i rekonstrukcije društvenih institucija, rezultati tog prvog koraka još uvek ostaju nepoznati, pre svega zato što se „Demokratska opozicija“, kao pobednik na izborima, sastoji od 18 stranaka dosta različitih orijentacija. Stoga je još uvek nepredvidljivo kojim će putevima ići nova vlast u procesu transformisanja bivšeg režima.

Opis društvene i političke situacije posle pada bivšeg režima

Svakako je najveći napredak postignut u otvaranju Srbije prema Evropi i Americi i obratno, pogotovo ako se uzmu u obzir veliki obostrani animoziteti u prethodnom periodu. U kratkom vremenu nestali su skoro svi negativni efekti embarga i SR Jugoslavija se ponovo uključila u mnoge međunarodne institucije, primajući neophodnu pomoć radi rešavanja najurgentnijih ekonomskih problema. Posle oktobarskih promena u Srbiji je započela zakasnela tranzicija u jednom razrušenom društvu koje je karakterisao haos i masovna kriminalizacija kao i masovno siromaštvo stanovništva.

Kada se govori u širem sociološkom smislu, može se reći da je društvo rascepljeno između ostataka tradicionalizma i autoritarizma koji je proizveo jaku nesigurnost, i urgentne potrebe da se modernizuje i pripremi za ulazak u Evropsku zajednicu. Međutim, u politici nove vlasti nije sasvim artikulirano kuda treba ići dalje, budući da nije derfinisana dugoročna strategija i da se mere preduzimaju manje-više ad hoc. Ima indicija da opada masovna energija građana ispoljena 5. oktobra i da se pojačava nepoverenje u sve društvene institucije i političke stranke, mada „Demokratska opozicija“ još ima dosta visok rejting. Pokazuje se da su očekivanja građana da će promene ići mnogo brže, naročito na ekonomskom polju u cilju povećanja životnog standarda, bila nerealna. To je uslovalo i opadanje njihovog strpljenja i proizvelo osećanje razočaranja.

Što se tiče nove politike, nema dovoljno harmonizovanih napore sa strane vlade (ni republičke ni savezne) da se odrede prioriteti promena, uključujući i sredstva za njihovo ostvarenje (sukob „principa legaliteta“, čije su opcije još ograničene zbog problema u samom sistemu pravosuđa, i radikalnijih nastrojenja u cilju obračuna sa ostacima bivšeg režima). S druge strane, kada su u pitanju građani, ni oni ne pokazuju sklonost da se suoče sa novim izazovima i tenzijama koje proizlaze iz teškog života koji će potrajati i u bliskoj budućnosti. Što znači da ni građani ni vlada nisu pripremljeni da se uhvate u koštac sa realnom situacijom, jer su i jedni i drugi dosta opterećeni nasleđem prošlosti u svim sferama društvenog života.

Kada se tome doda vrednosni vakuum, postaje razumljivo zašto su građani uhvaćeni u klopku nerešivih dilema: između još jake kolektivističke i paternalističke orijentacije i sebičnog, ka

privatnosti orijentisanog individualizma koji umanjuje ulogu solidarnosti; između pristojnog rada, koje je veliki broj građana izgubio (veoma visok procenat nezaposlenih u Srbiji) i crne berze i čak kriminalnih radnji; između populističke/nacionalističke vizije i građanskog shvatanja; između novoosvojene slobode i konformizma, naročito manifestovanog u paternalističkim stavovima (vera u moć države i moćnog vođe); između rastuće orijentacije na privatno i javne participacije; između seljačke/tradicionalne kulture koja preživljava i gradskog načina života (čija je manifestacija u toku ratova bila rastuća animoznost prema gradovima što je proizvelo „urbicid“).

Promene u pogledu identiteta građana Srbije su na pola puta: ljudi nisu sasvim svesni toga kakav bi bio poželjni „društveni karakter“ i šta je vredno njihovog angažovanja na još nepoznatim putevima budućnosti. Zapažaju se oscilacije u pogledu glavnih objekata identifikacije: od dosta naglašene identifikacije sa nacijom kao primarnom društvenom grupom u polovini devedesetih godina, ka opadanju nacionalističkog trenda početkom 2000, do ponovnog porasta nacionalne identifikacije kada je na dnevni red došlo pitanje suočavanja sa (neslavnom) prošlošću u poslednjoj deceniji. Cilj istraživanja je da utvrdi čime su prouzrokovane ove oscilacije i koliko utiču na ponašanje građana u odnosu na politiku novih vlasti u kontekstu uslova svakodnevnog života.

Prethodno razmatranje predstavlja prvobitna zapažanja sa sociološkog i antropološkog stanovišta. A planirano istraživanje treba da nam kaže do koje mere ovaj opis odgovara stvarnosti u Srbiji, naročito u pogledu slike svakodnevnog života i njegovog uticaja na stavove i prakse građana. Da bi se postigao taj rezultat u fokusu analize biće sledeći momenti:

- socijalna identifikacija: tipovi i forme identiteta i činioци koji ih uslovljavaju, predrasude i stereotipi, stavovi i vrednosti – u odnosu na etnicitet, moral, radikalnu jednakost i sl.

- međuljudski odnosi i komunikacije: polne nejednakosti, odnosi između roditelja i dece i kako to utiče na stavove različitih generacija, susedski odnosi, uloga srodstva (efekti tradicije);

- simboličke predstave, religiozna osećanja, prisutstvo masovne i folk kulture u svakodnevnom životu, pod-kulture mladih i kulturne razlike;

– šta građani misle o politici: stavovi prema državi, socijalnim institucijama, političkim partijama i civilnom sektoru, javna participacija, uloga lokalne zajednice, status građanina, kako građani shvataju demokratiju;

– uticaj ekoinomske nesigurnosti na svakodnevni život i na stavove prema društvu; strategije preživljavanja, hijerarhija potreba;

– stav prema međunarodnoj zajednici – kako građani doživljavaju „Zapad“, uticaj NATO intervencije na stavove građana, očekivanja u vezi sa postojećom spoljnom politikom.

Koliko ćemo dobiti uvid u ove oblasti i na sva druga postavljena pitanja u toku dubinskog intervjua zavisice od spremnosti ispitanika da o njima govore, ali i od njihovog saznanja šta se događa u svim ovim oblastima i zainteresovanosti za aktuelna kretanja.

Uvid u dosadašnje rezultate istraživanja i otvaranje novih oblasti istraživanja

Oslanjajući se na najnovije rezultate socioloških istraživanja (Politički profil građanskog nezadovoljstva, Javno mnjenje Srbije -leto 2001) predloženo istraživanje cilja da proveriti postojeće nalaze o „građanskom nezadovoljstvu“ i mišljenje građana o učincima nove vlasti, kao i njihovo viđenje budućnosti demokratije u Srbiji, ali iz jednog mikro-sociološkog ugla u kojem se dovode u vezu problemi svakodnevnog života i politika nove vlasti.

U ranijim istraživanjima je konstatovano opadanje optimističkih i porast negativnih raspoloženja, što pokazuje da se povećava osećanje zabrinutosti i straha, naime, dok je u decembru 2000. 60 posto ispitanika izjavljivalo da ni malo ili u neznatnoj meri oseća zabrinutost i strah, taj procenat je u junu 2001. opao na 40; ili, nadu i optimizam u decembru 2000. nije osećalo samo 18 posto ispitanika, a u junu 2001. procenat se popeo na 36; raste i broj onih koji u velikoj meri osećaju nemoć i beznade (sa 14 na 28 procenata), a splasnula je i „vera da će uskoro biti bolje“ (od 36 na 33 procenta). Međutim, ono što se iza ovih rezultata ne vidi to su razlozi ovakvih oscilacija raspoloženja, a oni su sigurno diferencirani s obzirom na pojedinačne uslove života i percepcije stvarnosti, a to će i biti glavni cilj našeg istraživanja da bi se moglo objasniti koliko su takva raspoloženja uslovljena subjektivno a koliko objektivno.

Prethodna istraživanja su pokazala da se nije mnogo promenio, mada postepeno raste, odnos prema institucijama društva i da i nadalje postoji mnogo više poverenja u harizmatsku ličnost i vojsku nego u druge institucije (primer: više od 1/4 građana nema poverenja ni u republičku ni u saveznu vladu). Interesantan uvid se dobija u rangiranje poverenja u institucije: poverenje u policiju je više nego u vlast, uprkos nedovoljnih promena u policijskom aparatu koji je bio glavna poluga represivnog sistema. Potrebno je, stoga, ispitati odakle dolaze takvi stavovi i čime su neposredno uslovljeni: da li iz tradicionalno većeg poverenja u državu (koju brani policija) nego u bivšu opoziciju koja je sada na vlasti, ili iz uverenja da je sila jedini način uspostavljanja reda u društvu. Političkom situacijom u Srbiji i dalje je nezadovoljno 42 posto ispitanika, što takođe zahteva produbljene objasnjenje kako to vide građani iz perspektive svoga svakodnevnog ambijenta i borbe za opstanak (na primer, sa lokalnom politikom vlasti građani su još nezadovoljniji, što iskazuje 68 posto ispitanika).

Na osnovu dobijenih rezultata istraživači su konstatovali da se odnos između „pozitivne energije“ građana i „negativne energije“ povećava u korist druge (od 3:1 na 1:1). Treba ispitati šta je bila osnova „pozitivne eneregije“ 5. oktobra 2000, jer to je još uvek nepoznata, i šta je najznačajnije uticalo na promenu stavova: da li su građani 5 oktobra bili vođeni samo željom za rušenjem režima Slobodana Miloševića, možda i nezadovoljni što nije ispunio „nacionalni program“, ili idejama o demokratskim promenama; da li je „pozitivna energija“ hranjena verom u brz i lak preokret i koliko su očekivanja bila realna. Detektovano je raspoloženje građana, ali ono što još nije objašnjeno je pitanje motivacije za učešće u velikom protestu koji je doveo do pada bivšeg režima, kao i u događajima posle preokreta, bez čega se ne može razumeti geneza raspoloženja građana.

Budući da se najveće neraspoloženje odnosi na sporost u poboljšanju životnog standarda, treba ispitati: koliko su građani svesni pogubnih učinaka bivšeg režima koji je doveo zemlju u potpuno siromaštvo; ali isto tako i kako građani različitih slojeva stvarno žive, odakle nabavljaju sredstva za elementarnu egzistenciju i da li se potvrđuje teza o širenju jaza između ekstremno bogatih i ekstremno siromašnih, koji žive na ivici bede. To se najbolje može saznati iz životnih priča građana o njihovoj svakodnevici, o čemu ne dobijamo uvid u dosadašnjim istraživanjima.

Ono što ovim istraživanjem treba uhvatiti je utjecaj uslova svakodnevnog života građana na njihovu „životnu filozofiju“ i političke stavove, tj. od kojih ideja (principa) polaze u svojoj viziji „dobrog života“ i koje prepreke vide u današnjem društvu za njeno ostvarenje. Odnosno, koliko su te „ideje“ blizu/daleko od demokratskog shvatanja društva, ili su tradicionalne predstave one koje pretežu.

Na ovaj način istraživanje nastoji da proдре u „unutrašnju“ sferu života građana u vezi sa spoljašnjim uslovima, koji u manjoj ili većoj meri utiču na formiranje različitih percepcija realnosti. Drugim rečima, nastojaćemo da utvrdimo kojim se „strategijama svakodnevnog života“ (E.D.Gordy) održavao bivši režim i šta se u tim strategijama promenilo sa dolaskom nove vlasti, ali gledano iz perspektive doživljavanja samih građana u njihovoj svakodnevici. Namera je istraživanja da utvrdi kako građani Srbije doživljavaju svoj identitet i šta se na tom polju menja – koliko je nacionalna afilijacija još uvek jak oblik identifikacije, da li su se razvili različiti oblici građanskog identiteta i kako se manifestuju (da li se građani više priklanjaju nacionalnim partijama ili formama civilnog društva), koliko su još jake crte tradicionalnog „nacionalnog karaktera“ i kako one utiču na opredeljenje građana, na primer, prema problematičnoj prošlosti u poslednjoj deceniji. Posebno će biti razmatrano koliko se oblici identiteta razlikuju generacijski i da li se mogu zapaziti nove tendencije u razvoju „demokratskog identiteta“ nasuprot dotle preovlađujućem „autoritarnom identitetu“ i u kojim delovima društva.

Sa teorijskog stanovišta ovo istraživanje predstavlja povezivanje mikro-sociološkog i makro-sociološkog pristupa, sa uvidima i u antropološko/etnološke dimenzije života, koje će omogućiti da se pruže pouzdaniji uvidi u način i kvalitet života u Srbiji danas, iza institucionalne i političke strukture društva, što je do sada uglavnom bilo u fokusu istraživačke prakse.

Polazne hipoteze bi se mogle formulisati na sledeći način: (1) stavovi pojedinaca prema društvenim i političkim problemima uslovljeni su neposredno uslovima svakodnevnog života (a posredno političkom propagandom i uticajem masovnih medija) i prelamaju se kroz borbu za egzistenciju i brigu o porodici; (2) „strategija preživljavanja“, koja se razvijala poslednje decenije, utiče u mnogome i na percepciju realnosti (koja je drukčija iz perspektive zaposlenog radnika ili službenika i nezaposlenog pojedinca ili prodavca na

buvljaku) uslovljavajući različiti odnos prema događajima pre i posle 5. oktobra 2000; (3) u uslovima niskog standarda života i siromaštva građani su najviše preokupirani svakodnevnim materijalnim problemima i „politiku“ doživljavaju kao odvojenu sferu života („politika je za političare“) za koju ne pokazuju veliko interesovanje (dominiraće „male priče“ o svakodnevnici); (4) učešće građana u masovnom protestu 5. oktobra 2000. je višestruko motivisano i od vrste motivacije zavise stavovi prema događajima posle prevrata; (5) promene u stavovima uslovljene su prvenstveno nezadovoljstvom i dalje lošim ekonomskim uslovima života, koje građani doživljavaju kao „pogoršanje“ bez uvida u blagi porast standarda, nesprenni da uzmu u obzir činjenicu odakle se startovalo i ko je kriv za tako katastrofalnu ekonomsku situaciju; (6) prisutne su još uvek oscilacije u nacionalnom identitetu – od blagog opadanja do ponovnog porasta – što sprečava populaciju da se trezvno suoči sa prošlošću i da se oslobađa negativnog nasleđa.

Ako se ove hipoteze potvrde biće razumljivije zašto se građanska svest sporo i teško artikuliše, jer moglo bi se reći, današnji građanin Srbije je mnogo više „homo economicus“ nego „homo politicus“ u onom smislu koji označava širu percepciju društva i shvaćanje o potrebi javne participacije i zainteresovanosti za društvene probleme da bi se oni mogli rešavati mobilisući sve društvene snage.

Drugim rečima, sve veću kritičnost prema novoj vlasti treba posmatrati i iz ugla nesprennosti populacije da se suoči sa samom sobom i da postavi pitanje vlastitog doprinosa decenijskom opstanku bivšeg režima sa svim njegovim zločinima – kao vid racionalizacije sopstvene odgovornosti. Koliko će to doći do izražaja u svim ovim pričama pokazaće rezultati. Namera je istraživača da kroz dubinski intervju i slobodnu „priču“ otkrije kakva su očekivanja građana i kako oni vide put u budućnost, koliko slede propagandnu „demokratsku retoriku“, a koliko imaju svoju konkretniju i prizemniju predstavu o „normalnom životu“ – da li poput kopije „potrošačkog društva“ i samo boljih materijalnih uslova života, ili imaju i neke ideje o novim vrednostima (na primer, kako gledaju na ideju o ljudskim pravima i slobodama) i kako ih iskazuju; da li su svesni šta podrazumeva ideja „biti građanin“ i da li se tako osećaju, ili se u njihovim stavovima kriju ostaci podaničkog ponašanja. A sve to sagledavati iz perspektive svakodnevnog porodičnog života i života u lokalnoj zajednici, sa kojom

su pojedinci mnogo konkretnije povezani nego sa makro-društvom. Na taj način moći će se dati odgovor na pitanje: koliko je politika ušla u svakodnevni život i na koji način, odnosno, da li su građani Srbije bili, i u kojoj meri, sudionici političkog života.

Bibliografija

- Golubović Zagorka, Stranputice demokratizacije u postsocijalizmu, Beogradski krug, Beograd, 1999.
- Golubović Zagorka, Bora Kuzmamović, Mirjana Vasović, Društveni karakter i društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba, Filip Višnjić, Beograd, 1995.
- Darmanović Srđan, Real-socijalizam: Anatomija sloma, Podgorica, 1996.
- Spasić Ivana i Milan Subotić (eds), Revolucija i poredak, O dinamici promena u Srbiji, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 2001.
- Biro Mikloš, Psihologija postkomunizma, Beogradski krug, Beograd, 1994.
- Arandarenko Mihail, „Srbija devedesetih: prvobitna akumulacija ili politički kapitalizam?“, Srpska politička misao vol.VII, no.4,1995, str.35-51.
- Pavlović Dušan, „Jedna pretpostavka političke poslušnosti“, Srpska politička misao, Ibid, str.73-89,
- Zbornik, Sociološke studije III, Društvene promene i postsocijalizam, Univerzitet u Beogradu i IDN, Beograd, 1993.
- Mihailović Srećko (ed), Između osporavanja i podrške, Friedrich Ebert Stiftung i IDN, Beograd, 1997,
- Zbornik, Promene postsocijalističkih društava iz sociološke perspektive, Univerzitet u Beogradu i IDN, Beograd, 1997.
- Mihailović Srećko (ed), Javno mnjenje Srbije između razočarenja i nade, Centar za proučavanje alternativa UGS „Nedzavisnost“, Beograd, 1999.
- Vidojević Zoran, Društveni sukobi od klasnih do ratnih, Institut za novinarstvo, Beograd, 1993.
- Woodward Susan, Balkanska tragedija, Filip Višnjić, Beograd, 1997.
- Gordy D. Eric, The Culture of Power in Serbia – Nationalism and the Destruction of Alternatives, The Pennsylvania State University Press, 1966.
- Bellah N. Robert et al. Habits of the Heart, Individualism and Commitment in American Life, University of California Press, Berkeley, 1996.

- Spasić Ivana, „Svakodnevni život u Srbiji – Od haosa ka ravnoteži?“, Republika br.276-277, 2002.
- Mihailović Srećko, „Radnici na putu od socijalizma i nacionalizma ka sebi“, Republika br.270-271, 2001.
- Kastorijadis Kornelius, „Individualna i kolektivna autonomija“, Republika br.246, 2000.
- Heller Agnes, Svakodnevni život, Nolit, Beograd, 1978.
- Gofman Erving, Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu, Geopoetika, 2000.
- Jakšić Božidar, Balkanski paradoksi, Beogradski krug, 2000.
- Lazić Mladen (ed), Razaranje društva, Filip Višnjić, Beograd, 1994.
- Lazić Mladen, Sistem i slom, Raspad socijalizma i struktura jugoslovenskog društva, Filip Višnjić, Beograd, 1994.
- Pečujlić Miroslav, Izaazovi tranzicije, Novi Svet i postsocijalistička društva, Pravni fakultet, Beograd, 1997..
- Bolčić Silvano (ed), Društvene promene i svakodnevni život, Srbija početkom devedesetih, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta, Beograd, 1995.
- Zbornik: Raspad Jugoslavije, Produžetak ili kraj agonije, Institut za evropske studije, Beograd, 1991.
- Goati Vladimir, Jugoslavija na prekretnici, Od monizma do građanskog rata, Jugoslovenski institut za novinarstvo, Beograd, 1991.
- Antonić Slobodan, Milan Jovanović, Darko Marinković, Srbija između populizma i demokratije, Institut za političke studije, Beograd, 1993.
- Popov Nebojša, Jugoslavija pod naponom promena, Beograd, 1990.

Zagorka Golubović

POLITICS AND EVERYDAY LIFE: SERBIA 1999–2002

Summary

A field study is accomplished in 20 towns in Serbia by the method of deep interview. The objective of the investigation: to find out how the citizens themselves have experienced the last years of the former regime as well as the change after the 5th of October, 2000. The study is focused on the attitudes of the informants regarding the reasons of the fall of the former regime and the motives which have (or have

not) moved them to involve in the struggle for social change; of the experience of the very date of the turnover; of the changes after that period, as well as of the attitudes toward the International community and their opinions about war-crimes, with a particular emphasis on attitudes concerning the Hague Tribunal. The accumulated data will be elaborated by the qualitative method which makes it possible to consider the responses in the context of everyday life situation and preserve their original expressions, different from the schemes from the media and official reports.

Key words: everyday life, quality of life, political attitudes, political commitment, social change.